

Лекція 4

Тема 4: Академічна доброчесність та правові механізми її забезпечення.

План

1. Поняття академічної доброчесності. Основні принципи академічної доброчесності
2. Правові механізми забезпечення доброчесності. Інституційні механізми
3. Форми порушення академічної доброчесності
4. Заходи реагування та санкції. Освітні стратегії формування доброчесності
5. Антикорупційна політика як елемент освітньої екосистеми

1. Поняття академічної доброчесності. Основні принципи академічної доброчесності

Академічна доброчесність – це не просто формальне дотримання правил, а система цінностей, яка лежить в основі освітнього та наукового процесу. Вона охоплює етичні принципи, нормативно-правові вимоги та культурні стандарти, що регулюють поведінку всіх учасників освітнього середовища: здобувачів освіти, педагогів, науковців, керівників закладів, батьків. Її мета – забезпечити довіру до результатів навчання, наукових досліджень та освітніх досягнень. Це поняття вперше було офіційно закріплено в ст. 42 Закону України «Про освіту», що стало важливим кроком у формуванні якісного освітнього середовища, де зазначено, «що академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання, наукової чи творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1].

Мета академічної доброчесності. Головна мета академічної доброчесності – забезпечити чесність, прозорість і відповідальність у здобутті знань, створенні наукових продуктів та оцінюванні результатів. Вона формує довіру суспільства до системи освіти, дипломів, наукових публікацій і кваліфікацій.

Без академічної доброчесності:

- знання втрачають свою цінність;
- дипломи стають формальними документами без реального змісту;
- наука перетворюється на імітацію досліджень;
- освітнє середовище стає токсичним і несправедливим.

Впровадження академічної доброчесності стало реакцією на кризу довіри в освіті та науці, спричинену: поширенням плагіату, фальсифікацією результатів досліджень, необ'єктивним оцінюванням, корупційними практиками у вступі, захисті дипломів, присудженні наукових ступенів. Це поняття стало нормативною основою для формування нової освітньої культури, орієнтованої на якість, етику та відповідальність. Академічна доброчесність стосується всіх учасників освітнього процесу, зокрема:

- здобувачів освіти, які мають самостійно виконувати завдання, дотримуватися правил цитування, не допускати списування;
- педагогів і науковців, які повинні забезпечувати об'єктивне оцінювання, не фальсифікувати результати, дотримуватися авторського права;
- адміністрації закладів освіти, яка має створювати умови для доброчесного середовища, реагувати на порушення, впроваджувати антиплагіатні системи;
- батьків і представників громади, які мають підтримувати культуру чесності та відповідальності.

Академічна доброчесність як частина освітньої екосистеми є не ізольованим поняттям, а інтегрованим елементом освітньої політики, який пов'язаний із:

- антикорупційною політикою;
- якістю освіти;
- академічною свободою;
- інституційною автономією ЗВО;

- міжнародними стандартами (наприклад, принципами Міжнародного центру академічної доброчесності: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, відвага).

Тож, академічна доброчесність – це не просто вимога закону, а етичний фундамент освіти, який формує довіру, справедливість і якість. Її дотримання є спільною відповідальністю кожного, хто навчається, навчає або керує освітнім процесом. Вона є запорукою того, що знання, дипломи та наукові відкриття матимуть реальну цінність для суспільства.

Основні принципи академічної доброчесності:

- *Самостійність.* Здобувачі освіти повинні виконувати завдання без сторонньої допомоги;
- *Чесність.* Заборона на фальсифікацію результатів, підробку документів, неправдиву інформацію;
- *Оригінальність.* Дотримання авторського права, уникнення плагіату;
- *Справедливість.* Об'єктивне оцінювання, рівні умови для всіх учасників;
- *Відповідальність.* Усвідомлення наслідків порушення доброчесності;
- *Прозорість.* Відкритість процедур оцінювання, захисту робіт, публікацій.

Правові механізми забезпечення академічної доброчесності – це сукупність норм, процедур і інституцій, які регулюють поведінку учасників освітнього процесу, запобігають порушенням етики та гарантують чесність у навчанні, викладанні та науковій діяльності. Вони закріплені в законодавстві України та реалізуються через нормативні акти, внутрішні політики закладів освіти та діяльність спеціалізованих органів. Основою правового регулювання академічної доброчесності є ст. 42 Закону України «Про освіту», яка визначає поняття, принципи та форми порушень доброчесності. Цей закон встановлює, що всі учасники освітнього процесу зобов'язані дотримуватися етичних норм, не допускати плагіату, фальсифікації, списування, підробки документів та інших форм недоброчесної поведінки. Крім того, академічна доброчесність регулюється Законом України «Про вищу освіту», який деталізує вимоги до науково-педагогічної діяльності, захисту дипломних робіт, дисертацій та публікацій. Закон «Про авторське право і суміжні права» забезпечує захист інтелектуальної власності, що є ключовим елементом доброчесності у науковій сфері [2; 3].

2. Правові механізми забезпечення доброчесності. Інституційні механізми.

На виконання законів приймаються підзаконні акти – постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки, методичні рекомендації, які регламентують:

- процедури перевірки на плагіат;
- вимоги до оформлення наукових робіт;
- порядок реагування на порушення доброчесності;
- стандарти оцінювання та захисту кваліфікаційних робіт.

Ці документи створюють правову основу для практичного забезпечення доброчесності в закладах освіти.

Кожен заклад освіти має право розробляти власні внутрішні документи, які деталізують механізми забезпечення доброчесності. До таких документів належать:

- Кодекси академічної етики, які визначають моральні стандарти поведінки учасників освітнього процесу;
- Положення про комісії з академічної доброчесності, що регламентують порядок розгляду випадків порушень;
- Регламенти перевірки на плагіат, які описують процедури використання антиплагіатних систем;
- Політики реагування на порушення, що встановлюють санкції та процедури апеляції.

Ці політики мають юридичну силу в межах закладу освіти та є обов'язковими для виконання.

Інституційні механізми регулювання академічної доброчесності мають декілька рівнів.

1. У межах закладів освіти:

- Комісії з академічної доброчесності розглядають випадки порушень, приймають рішення щодо санкцій, ведуть профілактичну роботу.
- Антиплагіатні системи (наприклад, Unicheck, StrikePlagiarism) використовуються для перевірки текстів дипломних, курсових, наукових робіт.
- Педагогічні ради та наглядові органи контролюють дотримання етичних норм у викладанні та оцінюванні.

2. На національному рівні:

- МОН України формує політику у сфері академічної доброчесності, видає нормативні акти, проводить моніторинг.
- НАЗЯВО (Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти) здійснює акредитацію освітніх програм, перевіряє дотримання доброчесності під час захисту дипломів, дисертацій, публікацій

3. **Форми порушення академічної доброчесності**

Академічна доброчесність передбачає чесність, відповідальність і повагу до інтелектуальної праці. Її порушення не лише дискредитує здобуті результати, а й підриває довіру до освітньої системи загалом. Законодавство України чітко визначає основні форми недоброчесної поведінки, які можуть бути вчинені як здобувачами освіти, так і педагогами чи науковцями.

Академічним плагіатом вважається оприлюднення (повністю або частково) результатів наукової чи творчої діяльності, отриманих іншими особами, як власних. Це також включає відтворення текстів, ідей, формул, зображень або творів мистецтва без належного посилання на автора. Така поведінка порушує авторське право і є формою інтелектуального шахрайства.

Самоплагіат – це повторне використання власних раніше опублікованих результатів як нових, без відповідного зазначення джерела. Наприклад, студент може подати ту саму курсову роботу в різних дисциплінах, видаючи її за нову. У науковій сфері це проявляється у дублюванні публікацій без належного інформування редакцій.

Фабрикація – це вигадкування неіснуючих даних, фактів або результатів, які використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях. Наприклад, студент може створити фіктивні результати експерименту, яких насправді не було, щоб отримати позитивну оцінку.

Фальсифікація – це свідомо зміна або модифікація реальних даних, що стосуються навчання або досліджень. Наприклад, викладач може змінити оцінки в журналах, а дослідник – підкоригувати результати, щоб вони відповідали очікуваній гіпотезі. Це порушує принцип достовірності та об'єктивності.

Списування – це використання сторонніх джерел або допомоги під час виконання письмових завдань, тестів, контрольних чи екзаменаційних робіт, якщо це прямо не дозволено. Така поведінка порушує вимогу самостійності та справедливого оцінювання знань.

Обман полягає в наданні завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої, наукової або творчої діяльності. Наприклад, студент може заявити про участь у конференції, якої не було, або викладач – про публікацію, яка не існує. Обман включає всі інші форми порушень, як-от плагіат, фабрикацію, фальсифікацію та списування.

Хабарництво – це надання або отримання неправомірної вигоди за оцінки, вступ, захист дипломної роботи чи інші освітні переваги. Це грубе порушення не лише академічної доброчесності, а й кримінального законодавства. Такі дії підривають довіру до системи освіти та створюють нерівні умови для здобувачів.

Неправомірне авторство. Це включення до списку авторів осіб, які не брали участі у створенні наукової чи навчальної роботи. Наприклад, керівник може вимагати бути зазначеним як співавтор без фактичного внеску. Така практика порушує принцип справедливості та поваги до інтелектуальної праці.

Проходження контролю знань підставними особами. Це ситуація, коли інша особа виконує завдання, тест або іспит замість здобувача освіти. Така форма порушення є обманом і підриває достовірність результатів навчання.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів виникає, коли особисті, родинні або службові зв'язки впливають на об'єктивність прийняття рішень у навчальній або науковій діяльності. Наприклад, викладач може завищити оцінку студенту, який є його родичем, або науковий керівник – просунути дисертацію свого підлеглого без належної експертизи.

Таким чином, форми порушення академічної доброчесності є різноманітними, але всі вони мають спільну рису: підрив довіри до результатів навчання, наукових досліджень і освітньої системи загалом. Усвідомлення цих форм і їх наслідків є першим кроком до формування культури доброчесності, яка є основою якісної освіти та справедливого суспільства.

4. Заходи реагування та санкції. Освітні стратегії формування доброчесності

Академічна доброчесність є основою якісної освіти, тому її порушення потребує чіткого реагування з боку закладів освіти та відповідних органів. Заходи реагування мають не лише каральний, а й виховний характер – вони спрямовані на відновлення справедливості, попередження повторних порушень і формування етичної культури.

Академічна відповідальність – це форма реагування, яка застосовується в межах освітнього середовища. Вона не є юридичною відповідальністю, але може супроводжуватися дисциплінарними, адміністративними або навіть кримінальними наслідками, якщо порушення є серйозним. До академічної відповідальності можуть бути притягнуті здобувачі освіти, викладачі, науковці та інші працівники, які порушили етичні норми, визначені в Кодексах академічної доброчесності або внутрішніх положеннях закладу освіти.

Санкції за порушення академічної доброчесності можуть бути різними залежно від тяжкості порушення:

Попередження або зауваження – застосовується при незначних порушеннях, як-от неправильне цитування.

Зниження оцінки або анулювання результатів роботи – у випадках списування, самоплагіату чи недобросовісного виконання завдання.

- Відрахування із закладу освіти – можливе при систематичних або грубих порушеннях, таких як фальсифікація, фабрикація, хабарництво.
- Заборона на участь у конкурсах, захисті робіт, публікаціях – як додатковий захід у науковій сфері.
- Юридична відповідальність – у випадках порушення авторського права, підробки документів або корупційних дій.

Санкції мають бути пропорційними, обґрунтованими та зафіксованими у внутрішніх документах закладу освіти.

Розгляд випадків порушення доброчесності здійснюється комісією з академічної доброчесності або уповноваженим органом закладу. Процедура включає:

подання заяви або повідомлення про порушення;

- збір доказів (тексти, скріншоти, антиплагіатні звіти);
- заслуховування сторін;
- прийняття рішення та визначення санкції;
- право на апеляцію або повторний розгляд.

Формування доброчесності – це не лише контроль і покарання, а насамперед профілактика, навчання та розвиток етичної культури. Освітні стратегії мають бути системними, інтегрованими в навчальний процес і підтримані на всіх рівнях.

1. *Впровадження курсів з академічної етики.* Заклади освіти впроваджують спеціальні курси або модулі, присвячені академічній доброчесності, авторському праву, етичним стандартам. Вони можуть бути обов'язковими для студентів, аспірантів, викладачів і науковців.

2. *Підвищення кваліфікації педагогів.* Педагогічні працівники проходять тренінги, семінари та курси з питань доброчесності, що дозволяє їм краще розпізнавати порушення, реагувати на них і формувати етичну культуру серед здобувачів освіти.

3. *Розробка внутрішніх політик.* Кожен заклад освіти має розробити та затвердити Кодекс академічної доброчесності, положення про комісію, регламент перевірки робіт, процедури реагування. Ці документи мають бути доступними, зрозумілими та обов'язковими для виконання.

4. *Використання антиплагіатних систем.* Системи антиплагіатного контролю (Unicheck, StrikePlagiarism тощо) дозволяють автоматично перевіряти тексти на наявність запозичень, що сприяє прозорості та об'єктивності оцінювання.

5. *Формування культури доброчесності.* Освітні заходи, дискусії, тематичні тижні, конкурси есе, публічні лекції – усе це сприяє формуванню у здобувачів освіти розуміння важливості чесності, самостійності та поваги до інтелектуальної праці.

6. *Антикорупційна політика.* Антикорупційна політика є невід'ємною частиною освітньої екосистеми. Вона включає прозорі процедури вступу, оцінювання, захисту робіт, фінансування, а також механізми громадського контролю, внутрішнього аудиту та електронного документообігу.

Заходи реагування та освітні стратегії формування академічної доброчесності мають бути збалансованими: поєднувати чіткість і справедливість санкцій із системною профілактикою та навчанням. Лише так можна створити освітнє середовище, де чесність – не виняток, а норма.

6. Антикорупційна політика як елемент освітньої екосистеми.

Антикорупційна політика в освіті – це система заходів, норм і механізмів, спрямованих на запобігання, виявлення та протидію корупційним проявам у закладах освіти, органах управління та освітніх процесах. Вона є невід'ємною частиною освітньої екосистеми, оскільки забезпечує прозорість, справедливість і довіру до результатів навчання, оцінювання та управління.

Корупція в освіті підриває якість навчання, створює нерівні умови для здобувачів освіти, дискредитує дипломи та кваліфікації. Вона проявляється у формі хабарництва за вступ, оцінки, захист дипломів, а також у непрозорих конкурсах на посади, розподілі фінансів чи плагіаті в наукових роботах. Тому антикорупційна політика є не лише юридичною вимогою, а й етичною основою функціонування освітньої системи.

Антикорупційна політика в освіті базується на: Законі України «Про запобігання корупції», який визначає загальні принципи антикорупційної діяльності; Законі «Про освіту», що передбачає академічну доброчесність як обов'язкову норму; Антикорупційній програмі МОН України на 2024-2026 роки, яка містить конкретні заходи щодо управління корупційними ризиками, моніторингу та внутрішнього контролю.

Основними напрями антикорупційної політики в освіті є:

- прозорість процедур вступу, оцінювання та захисту робіт – впровадження електронних реєстрів, автоматизованих систем, відкритих конкурсів;
- внутрішній аудит і контроль – регулярна перевірка фінансових операцій, кадрових рішень, закупівель;
- оцінювання корупційних ризиків – аналіз вразливих процесів у закладі освіти, розробка плану їх мінімізації;
- інформування та просвітництво – проведення тренінгів, лекцій, кампаній з формування нульової толерантності до корупції;
- професійна етика педагогів – дотримання стандартів доброчесності, недопущення конфлікту інтересів, справедливе оцінювання.

Інституційні механізми. Заклади освіти зобов'язані розробляти власні антикорупційні програми, створювати комісії з доброчесності, впроваджувати внутрішні політики. МОН України координує реалізацію державної антикорупційної політики, проводить моніторинг, затверджує

нормативні акти. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) здійснює методичний супровід, оцінювання ризиків, реєстрацію антикорупційних програм.

Освітні стратегії формування антикорупційної культури.

1. Впровадження курсів з етики, права, доброчесності для студентів і педагогів.
2. Формування критичного мислення, здатності розпізнавати корупційні ризики.
3. Підтримка студентського самоврядування, участі громадськості у контролі.
4. Публічність рішень, відкритий доступ до інформації про фінанси, кадрові призначення, результати конкурсів.

Антикорупційна політика в освіті – це не лише боротьба з порушеннями, а стратегія розвитку чесної, прозорої та ефективної освітньої системи. Вона формує довіру до освіти, забезпечує рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу та сприяє сталому розвитку суспільства.

Інформаційні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про академічну доброчесність». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji10516a>
3. Закон України «Про авторське право та суміжні права». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
4. Законі України «Про запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
5. Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://nauka.gov.ua/information/kodeks-akademichnoi-dobrochesnosti-natsionalnoho-ahentstva-iz-zabezpechennia-iakosti-vyshchoi-osvity/>
6. Ніколаєв Є. Як реагувати на порушення академічної доброчесності. *American councils. Інформаційний бюлетень. Випуск № 15, травень 2021 р.* URL: https://asv.mil.gov.ua/sites/default/files/2025-02/yak_reaguvaty_na_porushennya_dobrochesnosti_byuleten.pdf
- 7.